

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІДИОМ У ПРОМОВАХ УЇНСТОНА ЧЕРЧІЛЛЯ: РИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню структури текстів політичних промов і виявленню функцій ідіом у виступах У. Черчілля.

Повернення риторики на авансцену сучасної науки спричинило зростання інтересу дослідників до ораторського мовлення [1: 33-35; 2: 17-21; 3: 7; 4: 23-25; 5: 3-5; 6: 167-172; 7: 35-39; 8: 25-29]. Важливу роль у відновленні риторичних традицій відіграли культурні, наукові передумови: протягом останніх десятиліть посилюється інтерес до досліджень, спрямованих на вивчення мовної особистості, таких як стилістика [9: 5-7], лінгвістика тексту [10: 17], прагматика [11: 16; 12: 21], культура мовлення [13: 20], соціолінгвістика [14: 15], психолінгвістика [15: 11; 16: 22]. Антична риторика уявлялася здебільшого як монолог, одностороння комунікація, продуктом якої були тексти виступів перед аудиторією. Сучасні уявлення про риторiku – не просто реанімація ідей та методів, що розроблялися традиційно, а нове осмислення її суті та можливостей. Неориторика стала наукою про розуміння і непорозуміння [17: 3]. Риторика як наукова дисципліна вивчає, як будуватися мовлення у зв'язку з постановкою мовцем певної задачі і як воно аналізується слухачем у зв'язку з певним замислом. При цьому безпосереднім предметом риторики є мовлення, пов'язане з суспільною практикою [1: 43]. Центральною фігурою в риторичі поставлено один із антропоцентричних параметрів – слухач, якому раніше не приділялась особлива увага. Врахування фактора адресата в неориторичі передбачає відхід від егоцентричної модальності, яка пов'язана з безадресною комунікацією [2: 27]. Фактор адресата, який є одним з основних екстралінгвістичних чинників, впливає на вибір тих чи інших способів організації тексту виступу і має свої форми репрезентації в ньому. Більш характерним для неориторики є вивчення не тільки адресата, а власне тексту, його автора. Саме їхня взаємодія є умовою ефективності публічної промови.

Вибір необхідних рішень при побудові тексту промови не є довільним, оскільки для певних типів тексту існують відносно стійкі структурно-композиційні моделі, які визначають послідовність елементів, з яких складається текст виступу. Для сучасних політичних промов використовують загальну модель, яка застосовувалася ще в античній риторичі [18: 15]. Згідно з нею, ефективного впливу на свідомість адресата можна досягти лише шляхом конструювання всього тексту, і саме на це орієнтувала адресанта антична риторична модель. Вона складалась із п'яти етапів: знаходження (*inventio*), розташування (*dispositio*), словесного виразу (*elocutio*), запам'ятовування (*memoria*) і вимови (*actio*). Промова, звичайно, створювалася в тій самій послідовності [19: 5].

Інвенція, етап знаходження теми, передбачав розробку проблематики, пов'язаної з предметною областю мовлення, а саме з тим, про що йтиметься у промові. Етап знаходження пов'язаний з систематизацією предмета повідомлення і відповідає лише за те, що підготовлений мовцем матеріал має бути якісний, релевантний, систематизований і міг би використовуватись як основа для майбутньої промови. Крім того, він має враховувати аудиторію, для якої він готується, а також обставини (місце), за яких буде виголошуватися промова [20: 35-37].

Для організації мовлення в композиційному плані важливим є другий етап риторичного розгортання тексту – розташування, представлений зведенням правил і настанов, користування якими необхідне для надання словесному матеріалу упорядкованого характеру, тобто мовленнєвий потік сегментується на такі частини, як вступ, основний та заключний блок [21: 415].

Розгортання сучасної політичної промови наслідує античну трихотомічну схему: вступ, основна частина та заключна частина. Ця модель з часом розширилась, а тому крім вище названих частин, почали виділяти зачин, який передує вступу, і кінцівку, що завершає виступ [20: 31]. При аналізі композиційної організації політичного виступу ми дотримуємось трихотомічної схеми, яка вважається типовою при побудові промови і служить для виділення в тексті смислових інформаційних єдностей – комунікативних блоків (КБ) [22: 5-6], а саме: вступного, основного і заключного. Проте основний КБ ми підрозділяємо на декілька частин, беручи до уваги кількість мікротем, які розглядає мовець у своїй промові. Тобто композиція виступу змінюється залежно від того, скільки тем обирається на етапі знаходження. Структура публічного мовлення ґрунтується на стійкому зв'язку його композиційних блоків та їх взаємодії. Смыслова цілісність промови полягає в єдності її теми, під якою розуміємо те, що покладено в основу, головну думку, і смислові частини різної структури, які складають її композицію, котра є єдиним цілим.

Третій етап риторичної схеми, елокуція, являє собою словесне оформлення думки, тобто вербалізацію змісту. На цій стадії визначається вибір слів та здійснюється селекція тропейних фігур, яка включає не тільки стилістичну процедуру, але й набір аспектів вербалізації, визначається загальна побудова фрази [1: 34]. З цим етапом пов'язуємо вибір ідіом.

У лінгвістиці не існує єдиної думки щодо визначення поняття ідіоматики та її об'єму. У вузькому розумінні ідіоматику розглядають переважно в рамках фразеології [23: 148; 24: 230; 25: 89-92; 26: 78-80; 27: 125; 28: 5-7, та ін.]. При широкому тлумаченні ідіома та ідіоматичність [29: 4; 30: 171-173; 31: 4-5] розглядаються як складний вираз, значення якого не виводиться з його складників. При цьому до ідіоматики включають як фразеологічні одиниці з яскраво вираженими стилістичними особливостями, так і всі інші види стійких сполучень і навіть, сполучуваність слів [29: 4; 30: 171-173; 31: 4-5]. Наприклад: *a man of high ability* [32: 22], *an old chatter-box people* [32: 15], *to read between lines* [33: 56], *to get the first fruits* [33: 34].

У нашій роботі ми дотримуватимемося широкого тлумачення ідіоматики та включаємо до її складу, крім фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей, фразеологічних сполучень [24: 230], прислів'я та приказки, одиниці неідіоматичного характеру, типу: *again and again, in case of, in time, to know from the experience* та інших.

Останнім часом в ідіоматиці спостерігається перехід від вивчення семантичних розрядів і структурних типів ідіом до дослідження їх функціонування в різних типах текстів [33: 5-7; 34: 3-8; 35: 16]. Такий підхід до ідіоматики відображає тенденцію сучасного мовознавства, яка виявляється в зацікавленості функціональним аспектом лінгвістичних досліджень; дозволяє виявити взаємну обумовленість певного типу тексту і мовних одиниць, які в ньому вживаються, а також розглянути двохсторонній зв'язок, залежність між ними. У нашій статті ми розглядаємо функціонування ідіоматичних одиниць у промовах У. Черчілля, оскільки його виступи відзначалися значним впливом на аудиторію. Наше завдання – виокремити функції ідіом у текстах промов цього прем'єр-міністра.

При цьому враховуємо, що на композицію промов впливають тема виступу, ситуація, в якій вони виголошувались, а також аудиторія, до якої вони були звернені. В аспекті композиції виділяємо наступні функції ідіоматичних одиниць: фатичну, дескриптивну, порівняльну, контрастивну, оцінювальну. Метою фатичної функції стійких сполучень є привернути увагу слухача та встановити з ним контакт [36: 564-565; 36: 63]. Дескриптивна функція ідіом має місце тоді, коли промовець характеризує та описує події, людей та ін. Контрастивна функція покладена в основу протиставлення різних явищ. Порівняльна функція ідіом полягає в характеристиці речей шляхом зіставлення. Оцінна функція стійких сполучень проявляється при висловленні своєї оцінки будь-яким діям і вчинкам.

У вступному комунікативному блоці (ВКБ) ідіоми виконують фатичну і дескриптивну функції, напр.: *I take the opportunity of expressing the grief which the House has felt in all quarters at the sudden untimely death of our Ambassador in the United States, Lord Lothian* [32: 18].

У цьому прикладі фразеологічне сполучення *to take the opportunity of* виконує фатичну функцію, оскільки спрямоване на встановлення зв'язку з аудиторією.

У ВКБ промов дескриптивні ідіоми використовуються для опису минулих подій, тобто того, що трапилося до початку промови, напр., *But today I am sure that all the compliments which were paid were not only sincere but were well deserved* [32: 7].

За допомогою ідіоми *to pay compliments* Черчілль описує досить продуктивні попередні сесії в парламенті.

В основному комунікативному блоці (ОКБ) промов стійкі сполучення використовуються у фатичній, дескриптивній, порівняльній та оцінювальній функціях. В ОКБ фактична функція ідіом полягає у введенні нової теми як, наприклад, у наступному реченні: *I do not feel that this is a moment when it would be very convenient to make a statement on the war in the Mediterranean theatre* [32: 8]. Фразеологічна єдність *to make a statement on* вживається на початку основного КБ військової промови, де автор переходить від загальної характеристики ситуації до військових справ у країні, тобто вводить нову тему.

Ідіоми використовуються у фатичній функції в ОКБ при зміні тем. Так, у висловленні *Now I leave these matters of Governmental machinery, and I turn to the larger issues* [32: 46] фразеологічна єдність *to turn to the larger issues* спрямована на введення нової теми.

В ОКБ автор використовує ідіоми у дескриптивній функції для характеристики ситуації в момент мовлення, напр., *Our armies are tearing and will tear your African Empire to shreds and tatters* [32: 28]. За допомогою фразеологічного зрощення *to shreds and tatters* автор характеризує критичні відношення, які склалися між Великобританією та Італією. Він говорить про напад італійських літаків на Лондон і про атаку британських військ у відповідь.

В ОКБ дескриптивну функцію виконують фразеологічні одиниці, які відображають плани на майбутнє, напр., *I did not mean that I believed the war would go on till then, but in matters like agriculture and shipbuilding you have to get on to steady grooves. You have to look ahead* [32: 23]. У цьому висловленні фразеологічні сполучення *to look ahead* і *to get on to* характеризують стан промисловості в Британії у військовий час, вказують на досить значні досягнення і закликають до подальшого розвитку таких галузей, як сільське господарство, кораблебудування, харчова промисловість.

У порівняльній функції фразеологізми використовуються автором в ОКБ для уточнення властивостей певного об'єкта чи ситуації шляхом зіставлення двох предметів, напр., *At such a moment, and under such an ordeal, the words and the acts of the President and people of the United States come to us like a draught of life, and they tell us by an ocean-borne trumpet call that we are no longer alone* [32: 81]. Фразеологічне зрощення *like a draught of life* вказує на важливість допомоги президента і народу США.

Виконуючи оцінювальну функцію в ОКБ промов, фразеологізми підкреслюють особисте ставлення мовця до стану справ, напр.: *We must be very careful not to take short or impulsive views on these questions when dealing with an institution of the antiquity and vitality of the House of Commons* [32: 74]. Використовуючи ідіому *to take short or impulsive views*, У. Черчілль вказує на своє обережне ставлення до подій.

За допомогою фразеологічного зрощення *to get the first fruits in good time*, яке зустрічається в основному КБ, автор дає власну оцінку ситуації в наступному прикладі: *If you do not make plans on that scale, you will not even get the first fruits in good time* [32: 23].

У заключному комунікативному блоці (ЗКБ) промов дескриптивну функцію виконують фразеологічні єдності, які використовуються для характеристики людей, напр., *He met the approach of death with a steady eye* [32: 3]. У наведеному прикладі фразеологізм *with a steady eye* описує сильний характер Н. Чемберлена.

У наступному висловленні *I feel I shall only be discharging my duties to the House when I express, in their name, our sympathy for his widow, who has shared so many of his journeys and all the ups and downs of his active life* [32: 53] ідіома *the ups and downs of the life* вживається при характеристиці відданості дружини У. Ллойда.

У промовах У. Черчілля виділяємо групу ідіом, які не мають чіткої фіксації в тексті. Вони виконують контрастивну функцію і зустрічаються в усіх комунікативних блоках. У цій функції Черчілля використовує фразеологічні єдності з метою відображення різних сторін предмета, напр.: *The scope of his task is practical, and has regard to national unity on the one hand and about three years as a time limit on the other* [32: 46]. У цьому прикладі ідіоми *on the one hand, on the other* відображають двосторонність завдання міністра.

У контрастивній функції фразеологізми протиставляють предмети, поняття, одне одному, напр., *The difference between these two kinds of committees is the difference between cheese and chalk – and cheese is much the scarcer and the more nourishing of the two* [32: 43].

У цьому випадку за допомогою ідіоми *the difference between cheese and chalk* автор показує відмінність між двома організаціями: the Ministry of Munitions і the Council Committees.

Таким чином, у промовах Уїнстона Черчілля ідіоми виконують фатичну, дескриптивну, порівняльну, контрастивну та оцінювальну функції. Фатична функція пов'язана із встановленням контакту з аудиторією, до якої звертається мовець, дескриптивна – з темою промови, порівняльна і контрастивна – з викладом теми, оцінювальна – з ситуацією, в якій виголошується промова. Ідіоми, які виконують певну функцію, мають чітку фіксацію в тексті. Так, у вступному комунікативному блоці зустрічаються ідіоми у фатичній і дескриптивній функціях. Це пов'язано з тим, що у ВКБ автор встановлює контакт з аудиторією і вказує про що йтиметься в промові. В ОКБ вживаються ідіоми, які виконують фатичну, дескриптивну, порівняльну, оцінювальну функції. Ідіоми в дескриптивній функції спостерігаємо в ЗКБ. Виняток становлять ідіоми у контрастивній функції. Вони існують в усіх комунікативних блоках промови. Подальший аналіз текстів політичних промов спрямований на виявлення додаткових функцій фразеологічних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Неориторика: генезис, проблемы, перспективы / Под ред. Н.А. Безменовой. – М.: Наука, 1987. – 136 с.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Логос, 2003. – 304 с.
3. Александров Д.Н. Риторика: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 97 с.
4. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – М.: Знание, 1998. – С. 23-25.
5. Общая риторика / Ж. Дюбуа, Ф. Пир, А. Тринон и др.; Под ред., с вступ. статьей А.К. Авеличева. – М.: Прогресс, 1986. – 392 с.
6. Рождественский Ю.В. Принципы современной риторики / Под ред. В.И. Аннушкина. – М.: Флинта, 2003. – 176 с.
7. Сагач Г.М. Риторика. – К.: Видавничий дім "ІнЮре", 2000. – 568 с.
8. Зубенко Л.Г. Ораторське мистецтво: практичний посібник. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 115 с.
9. Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева., Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
10. Николаева Т.М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып. VIII. – С. 5-37.
11. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – L. – N.Y., 1983.
12. Арутюнова Н.Д. Прагматика // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 389-390.
13. Виноградов С.И. и др. Культура парламентской речи. – М.: Наука, 1994. – С. 3-29.
14. Крючкова Т.Б. Зарубежная социоллингвистика. – М.: Наука, 1991. – 153 с.
15. Леонтьев А.А. Психоллингвистика // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 404-405.
16. Психоллингвистика в очерках и извлечениях: Хрестоматия / Под ред. В.К. Радзиховской. – М.: Издат. центр "Академия", 2003. – 464 с.
17. Richards I.A. The Philosophy of Rhetoric. – Oxford University Press, 1964. – Pp. 3-86.
18. Аристотель. Риторика. – М.: Лабиринт, 2000. – 224 с.
19. Рождественский Ю.В. Принципы современной риторики / Под ред. В.И. Аннушкина. – М.: Флинта, 2003. – 176 с.
20. Кохтев Н.Н. Ораторская речь: Стиль и композиция. – М.: Изд. МГУ, 1992. – 176 с.
21. Сопер Поль Л. Основы искусства речи. – М.: Изд-во Агенства "Яхтсмен", 1995. – 415 с.
22. Гулей М. Д. Лексико-граматичні особливості та композиційна структура французької політичної промови: Дис ... канд. філол. наук. – К., 2004. – 202 с.
23. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – 381 с.
24. Виноградов В.В. О языке художественной прозы: Избранные труды. – М.: Наука, 1980. – 358 с.
25. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1963. – 208 с.
26. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с.
27. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1956. – 260 с.
28. Алехина А.И. Идиоматика современного английского языка. – Минск: Высшая школа, 1982. – 279 с.
29. Seidl J., McMordie W. English Idioms and how to Use Them. – М., 1983. – 286 p.
30. Hockett Ch. A Course in Modern Linguistics. – New York, 1958 – P. 171-173.
31. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms. – New York: University California Press, 1969. – P. 4-5.
32. Churchill W. S. The Unrelenting Struggle: War Speeches. – Vol. 2. – London etc.: Cassel, 1943. – 349 p.

33. Ганжа С.А. Фразеологічні одиниці в епістолярних текстах та письменників XIX – поч. XX ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 1985. – 20 с.
34. Гнатюк И.С. Трансформация традиционных фразеологизмов в языке современной художественной прозы: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1982. – 20 с.
35. Гончарова Л.Ф. Контекстуальные модификации фразеологических единиц в поэтической речи // Взаимодействие языковых уровней в сфере фразеологии. – Волгоград, 1996. – С. 160-164.
36. Слюсарева Н.А. Функции языка // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 564-565.
37. Руберт И.Б. Коммуникативно-прагматический аспект типологии текста малых форм // Прагматический аспект предложения и текста: Межвуз. Сб. Науч. Тр. – Ленинград, 1990. – С. 59-60.

Матеріал надійшов до редакції 15.04.2006 р.

Нагорская Т.В. Функционирование идиом в речах У.Черчилля: риторический аспектю.

В статье исследуется структура текстов политических речей и функции идиом в выступлениях У.Черчилля.

Nagorska T.V. The function of idioms in W.Churchill's speeches: rhetorical aspect.

The article investigates the text structure of political speeches and functions of idioms in W.Churchill's speeches.